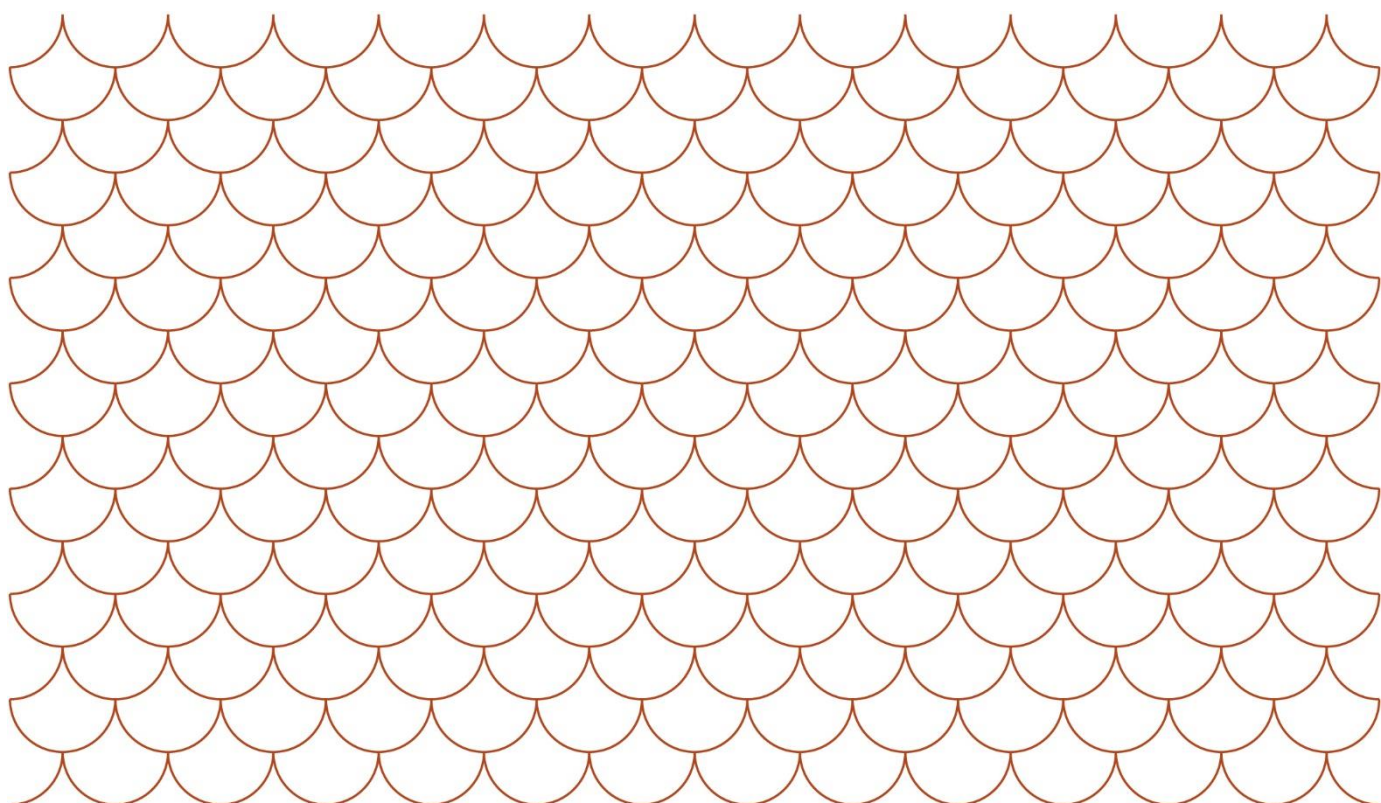

Kartläggning av kombinationsutbildningar med fokus på yrkesutbildning

Redovisning av uppdrag inom Skolverkets projekt
Kombinationsutbildning sfi

Martin Lundberg och Ronny Högberg

Denna publikation uttrycker inte nödvändigtvis Skolverkets ställningstagande. Författare svarar självständigt för innehållet och anges vid referens till publikationen.

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

Dokumentdatum: 2022-06-20

Diarienummer: 2021:548

Skolverket, Stockholm 2022

Förord

Denna rapport har tagits fram som en del av det nationella projektet Kombinationsutbildning sfi som pågår till 2023. Projektet, som ägs av Skolverket och finansieras av Europeiska socialfonden, kartlägger nuläget och sammanställer lärdomar om kombinationsutbildningar.

Rapporten fokuserar på yrkesutbildning inklusive apl, branschernas delaktighet och validering samt hur organiseringen av vuxenutbildning genom upphandling eller auktorisation inverkar på genomförandet av kombinationsutbildningar och är framtagen och författad av Martin Lundberg och Ronny Högberg, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet. Författarna svarar självständigt för de resonemang och slutsatser som framförs i rapporten.

Stockholm, juni 2022

Helen Myslek
Enhetschef

Michaela Blume
Undervisningsråd

Innehåll

1. Inledning och kartläggningens utgångspunkter	5
1.1 Kartläggningsuppdraget	6
1.2 Metod	6
1.3 Rapportens disposition.....	7
2. Om Kartläggning av elevers erfarenheter och kunskaper som pedagogiskt verktyg	7
2.1 Hur arbete med kartläggning framträder i vår kartläggningsstudie	8
2.2 I utbildningens början sker kartläggande samtal	9
3. Validering	11
3.1 Validering sker i låg grad inom kombinationsutbildningar, men yrkeslärare har ett validerande förhållningssätt	11
3.2 Validering, ett problematiskt arbetssätt inom kombinationsutbildningar?.....	12
4. Arbetsplatsförlagt lärande- apl	13
4.1 Apl organiseras på olika sätt	13
4.2 Att skapa Apl-platser	14
4.3 Stöd till handledare.....	15
5. Branschsamverkan.....	16
5.1 Vikten av samverkan	16
5.2 Utmaningar i samverkan	17
6. Yrkeslärares utmaningar i kombinationsutbildningar.....	18
6.1 Den språkliga utmaningen och heterogena undervisningsgrupper	18
6.2 Att möta utmaningarna	19
6.3 Andra utmaningar.....	20
6.4 Kompetensutvecklingsbehov.....	21
7. Betydelsen av organiseringen av Komvux	21
7.1 För- och nackdelar med upphandlade utbildningar och auktorisation.....	22
7.2 För- och nackdelar med utbildningar i egen regi.....	23
8. Avslutande diskussion.....	24
8.1 Samverkan mellan yrkeslärare och lärare i svenska/svenska som andra språk	24
8.2 Utmaningar yrkeslärare möter.....	25
8.3 Arbetsplatsförlagt lärande	25
8.4 Kartläggning och validering.....	26
Referenser	27

1. Inledning och kartläggningens utgångspunkter

I denna rapport redogörs för resultatet av en kartläggning som Skolverket uppdragit åt Linköpings universitet att genomföra. I fokus för kartläggning står så kallade kombinationsutbildningar – en kombination av utbildning i svenska och yrkesämnen. Då kombinationsutbildningen vänder sig till vuxna återfinns den inom den kommunala vuxenutbildningen.

På nationell nivå finns en tilltro till kombinationsutbildningar. Det har bland annat framhållits ”att fler vuxna ska kunna kombinera studier i svenska med yrkesutbildning” (Regeringsförklaring, 2021). Detta uttalande understryker att utbildningsformen ska kombinera utbildning i det svenska språket med en yrkesutbildning. Vidare framhålls att det är vuxna personer som inte har svenska som modersmål som ska utbildas i ett yrke. Utbildningsdepartementet framhåller i ett pressmeddelande att kombinationsutbildningar är viktiga då de ”leder till en yrkesutbildning som individen kan omsätta i en anställning” (Utbildningsdepartementet, 2021) En central aspekt i idén om kombinationsutbildning är alltså att utbildningen ska få en person i arbete.

Utvärderingar av kombinationsutbildningar som publicerats på senare tid ger denna nationella politiska tilltro visst stöd. Region Skåne (u.å.) visar i en utvärdering att elever som deltagit i en kombinationsutbildning etablerade sig på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. Strategirådet (2019) skriver i en utvärderingsrapport att kombinationsutbildningar i Stockholms stad kan gynna utrikesföddas etablering i Sverige. Dessa utvärderingar understryker även vikten av att kombinationsutbildningar genomförs med kvalitet och tar hänsyn till elevernas behov och förutsättningar. Enligt Andersson och Muhrman (2022) beskriver kommunala företrädare positiva effekter av kombinationsutbildningar när det gäller språkutveckling och anställningsbarhet.

På Skolverkets webbplats beskrivs kombinationsutbildningar så här:

”Kombinationsutbildningar syftar till att förkorta vägen till arbete för nyanlända genom att eleven studerar svenska språket och ett yrke samtidigt. Kombinationsutbildningar inom komvux är utbildningar där sfi eller svenska som andraspråk kombineras med en yrkesutbildning på gymnasial nivå” (Skolverket u.å.)

Citatet understryker att kombinationsutbildningar ska bidra till att nyanlända snabbare kommer i arbete. Att snabbt få människor som varit i Sverige under en kortare tidsperiod ställer krav på en utbildning som dels ger kunskaper i yrket, dels ger kunskaper i det svenska språket. Centralt i denna konstruktion av utbildningen är att yrkesutbildningen ska vara på gymnasial nivå, medan utbildningen i svenska språket inte behöver vara på gymnasial nivå. Därmed möjliggörs för fler att delta i en yrkesutbildning.

Kontentan är att kombinationsutbildning är en yrkesutbildning. Den skiljer sig dock från de yrkesutbildningar som helt ges på gymnasienivå, då det kan finnas inslag av utbildning i svenska språket på grundläggande nivå. Därmed kombineras inte enbart utbildning i svenska med yrkesutbildning. Även olika nivåer kombineras.

1.1 Kartläggningsuppdraget

Kartläggningen ska enligt det uppdrag som Skolverket gett Linköpings universitet (LiU) ge en beskrivning av hur regioner, kommuner, huvudmän och vuxenutbildningar organiserar och bedriver kombinationsutbildningar med särskilt fokus på:

1. I vilken utsträckning kartläggning används inför antagning till studier inom en kombinationsutbildning?
2. I vilken utsträckning validering av elevernas kunskaper görs inför och under studier inom en kombinationsutbildning?
3. Hur det arbetsplatsförlagda lärandet (apl) är organiserat?
4. Branschernas delaktighet och engagemang inför, under och efter utbildning?
5. Vilka specifika utmaningar de yrkeslärare som undervisar inom en kombinationsutbildning ställs inför? Eventuella behov av kompetensutveckling?

Dessutom ska Lärosätet i kartläggningen beröra frågan om på vilka sätt organisationen av vuxenutbildning genom upphandling och auktorisation inverkar på genomförandet av kombinationsutbildningar. I denna rapport presenteras resultatet av kartläggningen. Kartläggningen har genomförts av universitetslektorerna Martin Lundberg och Ronny Högberg, vilka även har författat föreliggande rapport. Båda är verksamma vid Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap och lärande, avdelningen för Pedagogik och vuxnas lärande.

1.2 Metod

Denna kartläggning ingår i Skolverkets projekt Kombinationsutbildningar sfi. I detta projekt har tre lärosäten engagerats för att bidra med olika kartläggningar av kombinationsutbildningar. Projektet har haft en regional struktur om med de fem regionerna Gävleborg, Skåne, Uppsala, Västerbotten och Västra Götaland. I dessa regioner har det funnits regionala projektledare. Dessa har bistått lärosätena med namn på personer i regioner och kommuner.

Kartläggningen som redovisas i föreliggande rapport utgår från semistrukturerade intervjuer. Dessa genomfördes utifrån en intervjuguide som utgick från uppdragets frågeställningar. Då kartläggning skedde under covid 19-pandemin genomfördes intervjuerna via videokonferenssystemet Zoom. En del intervjuer har genomförts med en intervjuperson, i andra intervjuer har det varit två till tre

intervjupersoner. Det totala antalet intervjutillfällen har varit 21 och antalet personer som medverkat i intervjuerna har varit 31.

1.3 Rapportens disposition

Den fortsatta dispositionen för rapporten är upplagd enligt följande. Vi kommer i de följande avsnitten (2–7) presentera resultaten av vår kartläggning, i enlighet med den struktur som uppdraget är framskrivet. Varje övergripande avsnitt inleds med en ingress som antingen ger en begreppslig förståelse eller en inramning för det som behandlas i de olika avsnitten. I avsnitt 8 diskuteras kortfattat de resultat som framstår som mest viktiga att ta fasta på och i det avseendet ges även rekommendationer avseende kombinationsutbildningar.

2. Om Kartläggning av elevers erfarenheter och kunskaper som pedagogiskt verktyg

Kartläggningar bidrar till att kunna skapa sig en uppfattning om en individs tidigare kunskaper. Avgränsar vi oss till kombinationsutbildning finns det generellt två huvudsakliga inriktningar för kartläggningar av elever.

Den ena är kartläggning av språkkunnande – eller litteracitet som det också benämns. Skolverket tillhandahåller exempelvis ett kartläggningsmaterial. Enligt materialets lärarhandledning syftar kartläggningen till att lärare ska ha ett underlag för att kunna anpassa undervisningen utifrån den nyanlända elevens förutsättningar, intressen och behov. Det är elevens starkaste språk, inte svenska, som är i fokus för kartläggningen. Lärarhandledningen slår även fast att kartläggningsresultatet har betydelse för elevens studier i vuxenutbildningen. Därför bör kartläggningsresultatet vara tillgängligt för samtliga lärare som undervisar eleven.

Den andra inriktningen handlar om att kartlägga elevens erfarenheter, kunskaper och kompetenser som är knutna till arbetslivserfarenheter. Det går att tänka sig två slags kartläggningar. Inför en utbildningsstart genomför vägledare en mer översiktlig kartläggning. Därefter kan yrkeslärare göra en mer fördjupad kartläggning med fokus på ett specifikt yrkesområde. En sådan kartläggning kan bli en bra grund för bedömning. Detta understryker de olika verktyg som olika funktioner, exempelvis vägledare eller yrkeslärare, använder vid kartläggning såväl passar som används ihop (jmf Andersson, 2020).

2.1 Hur arbete med kartläggning framträder i vår kartlägningsstudie

Inför kombinationsutbildningar startar sker ett arbete som i breda termer kan beskrivas som kartläggning. Huvudmän och utbildningsanordnare arbetar med olika slags kartläggningar. Kartläggningar kan vara mer övergripande när det gäller elevernas erfarenhet, kompetens och yrkeskunnande. Dessa kan göras av exempelvis studie- och yrkesvägledare i samband med antagningsprocessen. Det kan även finnas kunskap om elevers kompetens och yrkeskunnande genom introduktionskurser eller orienteringskurser som elever deltagit i. Att göra några fördjupande kartläggningar innan utbildningen startar finns det inte resurser till enligt intervjuade.

Beträffande elevers språkliga kunnande framkommer att utbildningsanordnare har kunskap om elever som läst sfi i den egna verksamheten. Elever som söker till utbildning från andra utbildningsanordnare söker utifrån den språkliga nivån i sfi eller SvA som de har klarat av. I en del fall kan kartläggningar och studieplaner från deras tidigare utbildningsanordnare följa med. Det framgår inte av intervjuer att det görs några särskilda kartläggningar av språknivån i samband med ansökan till en kombinationsutbildning.

I de fall där information, från exempelvis kartläggningar, finns samlad hos en utbildningsanordnare finns en kunskap om elevgruppens behov. Med hjälp av den kan utbildningsansvariga planera stöd och anpassningar till elever. Detta stöd kan ges av speciallärare eller specialpedagoger.

All kartläggning som görs innan utbildning når inte fram till lärare. I intervjuer framgår att lärare inte har tillgång till de kartläggningar som görs innan en kombinationsutbildning. Skälen kan vara flera. Exempelvis så kan de kartläggningar som görs av elevers litteracitet fastna hos en huvudman eller utbildningsanordnare. Ett sådant exempel är en kombinationsutbildning där kommunen ansvarar för den språkliga utbildningen och en enskild utbildningsgivare ansvarar för yrkesutbildningen. Där kan kartläggningen av elevernas litteracitet fastna hos den kommunala huvudmannen och kartläggningen når inte fram till yrkeslärare.

Ett annat exempel sätter kartläggning av erfarenheter, arbetslivserfarenheter och utbildningar i centrum. Den kan göras av någon annan enhet inom en kommun än den som genomför utbildningen. Det har framkommit i intervjuer att denna kartläggning kan fastna hos exempelvis en arbetsmarknadsförvaltning varpå yrkeslärare eller de som planerar utbildning inte har tillgång till informationen.

Ett tredje exempel rör den individuella studieplanen. Även i detta fall handlar det om att kommunikationen mellan huvudmän eller att kommunikationen mellan anordnare inte fungerar. Då inte studieplanen med säkerhet följer med eleven blir den inte tillgänglig för lärare. Exempelvis när kombinationsutbildningar ges i samverkan mellan flera kommuner, eller om det finns en regional antagning till utbildningen, kan elevens individuella studieplan fastna i elevens hemkommun.

2.2 I utbildningens början sker kartläggande samtal

Lärares möjligheter att engagera sig i kartläggande insatser innan antagningen, det vill säga i samband med att elever söker till utbildningar, tycks vara begränsade. En beskrivning är att yrkeslärare inte får intervjua eleverna innan utbildningen startar. En annan beskrivning är att lärare av praktiska skäl inte har möjlighet att prata med eleverna innan utbildningen startar. Exempelvis är det mer tidskrävande att kartlägga alla som söker en utbildning, än att kartlägga den begränsade skara som faktiskt börjar en kombinationsutbildning. Därför träffar lärare de som har beviljats en plats för att samtal.

I intervjuerna framkommer att lärare efter antagning genomför kartläggningar eller lära-känna samtal. Syftet är att lärare få information om elevernas kunskande för att kunna planera undervisningen utifrån deras behov. Lärare kan även vilja ”dubbelkontrollera” den information som finns om eleverna. Sorterar vi de svar som framkommit i intervjuerna framkommer att det handlar om tre slags informationssökande, eller kartläggande, insatser som sker i en kombinationsutbildning. Lärarna väver samman informationen i dessa insatser för att få en helhetsbild av eleverna.

2.2.1 Samtal om vem eleven är och intressen

Ett inslag i dessa kartläggande samtal syftar till att lärare vill lära känna sina elever. Det kan handla om att fråga om vad elever har gjort tidigare i sina liv, vad de har arbetat med och vad de har för studieerfarenheter. Även frågor om studieteknik och vana att använda digitala lärverktyg kan förekomma. En annan typ av frågor fokuserar på elevernas livssituation. Pendlar eleven till studieorten, behöver eleven lämna eller hämta barn i förskolan och kan eleven ha möjlighet att delta i undervisning kvällstid. Den typ av information om eleven är även värdefull vid planering av undervisning och apl.

Att ta reda på elevens intresse av den aktuella utbildningen framhålls vara viktigt. Det finns exempel på att elever påbörjar en utbildning som de kanske inte är intresserad av. Elever kan ha sökt till utbildning enbart för att den startar en viss termin. De vill inte vänta till nästa termin då en utbildning startar som bättre passar deras intresse. Det antyds även att möjlighet till att få CSN-stöd påverkar att de börjar en utbildning.

2.2.2 Kartläggning av språket

En annan typ av kartläggande insats som görs i utbildningens inledning, eller rent av i undervisningen, handlar om att utröna elevernas språkliga nivå. Detta förefaller kunna ske på olika sätt.

I de fall där eleverna har läst sfi på samma skola tidigare finns kunskapen om eleverna redan. Då kan sfi-lärare ha överlämningsamtal med yrkeslärare. Ibland kan även en sfi-lärare från skolan vara engagerad i kombinationsutbildning.

Möjligheten med överlämningsamtal finns inte om eleven kommer från en annan kommun eller om det gått en tid sedan eleven läste sfi. Då handlar det om att följa upp elevens språkkunskaper. En elev som läste sfi några år innan de antas till en kombinationsutbildning kan ha utvecklat ett språk. Detta kan behöva följas upp, inte minst mot bakgrund att olika kombinationsutbildningar ställer olika krav på språkkunskaper. Eleven har kanske tillägnat sig en språknivå som motsvarar ett högre steg i sfi.

Att utröna elevens språknivå handlar om att skaffa sig en fördjupad bild av elevernas läs- och skrivkunskaper. Det språkliga kunnandet handlar inte bara om att kunna tala det svenska språket. I dagens arbetsliv där skriftliga dokumentationer blir allt vanligare ökar kraven på elevernas förmåga att kunna skriva. Men även att kunna läsa det svenska språket framhålls som viktigt för flera yrken. Exempelvis förs vikten av att kunna läsa instruktioner, säkerhetsföreskrifter eller recept fram. Genomförandet av detta kartläggande inslag benämns ibland som ett slags språktest, eller ett diagnostiskt test. Emellanåt finns det intervjuade som förvisso säger språktest, men samtidigt värjer de sig för det uttrycket.

I våra intervjuer har det hörts röster som funderar kring den språkliga nivån i kombinationsutbildningen. Det framkommer erfarenheter som framhåller vikten av en språklig utbildning för att eleverna ska klara utbildningen och komma i arbete. Ur ett krasst genomströmningsperspektiv menar vissa röster att en hårdare antagning baserad på goda språkkunskaper kan ge en bättre genomströmning av elever, det vill säga att en större andel elever kommer kunna gå från utbildning till arbete. Hårdare krav kan även vara ett sätt att undvika att elever som inte klarar sin kombinationsutbildning får gå tillbaka till sfi.

2.2.3 Kartläggning av yrkeskunnande

En annan kartläggningsinsats har fokus på elevernas yrkeserfarenheter, yrkesutbildning och intressen. Den kartläggningen ger yrkeslärarna en bild av elevens yrkeskunskaper. Det kan ske genom att lärare och andra som arbetar med utbildningen läser om eleven i olika datasystem för att se vilka tidigare utbildningar som eleverna har genomfört. Om en elev som sökt till en kockutbildning tidigare har läst en måltidsbiträdesutbildning är de så att säga på rätt utbildning. Utöver det pratar även yrkeslärarna med eleverna om varför de sökt den aktuella utbildningen. I samtalet ställer lärarna frågor om eleven har tidigare erfarenheter inom det yrket. De kan även ställa frågor om eleverna önskar någon särskild inriktning. I en restaurangutbildning kan frågan därför bli vilken typ av kock som eleven vill arbeta som.

Ibland används ordet intervju istället för samtal eller kartläggning. Ordet intervju för tankarna till anställningsintervju. I en anställningsintervju önskar en arbetsgivare välja den kandidat som är bäst för en viss tjänst. Lite av den tanken framkommer i några intervjuer. Att ha ett intresse för den valda utbildningen är

viktigt. Inte minst mot bakgrund av att branscher önskar engagerade medarbetare. Yrkeslärare vet vilken typ av medarbetare som branscher efterfrågar. I vissa branscher som tidigare har varit mansdominerade önskar man idag fler kvinnor. Det kan även ställas krav på att medarbetare har en fysik som gör att de kan klara ett arbete. Detta är aspekter som berörs i denna typ av samtal. Lärare ser det som en uppgift att informera eleverna om branschernas krav och önskemål. Detta för att undvika avhopp längre in i utbildningen när eleven själv kanske upptäcker att denna är på fel yrkesutbildning. Dessa samtal kan resultera i att en del elever väljer att avsluta utbildningen redan i början.

3. Validering

Andersson (2019) framhåller att validering ofta är knuten till yrkesutbildningar för vuxna och anledningen till det är att pröva individers kompetens och kunskaper. Validering handlar i det avseendet om att erkänna en persons erfarenheter och kunskaper oberoende av var hen har förvärvat dessa (Andersson och Fejes, 2005). I ett utbildningssammanhang kan en validering innebära att en elev inte behöver läsa en specifik kurs och i stället kan läsa någon annan kurs eller korta sin utbildning. Validering kan innebära att en elev exempelvis får förutsättningar att komma i arbete snabbare.

Att validera är enligt Andersson (2020) en process som rymmer ett flertal aktiviteter som till exempel vägledning och kartläggning av erfarenheter och kunskaper. Den bedömning som finns i validering – den som erkänner individers tidigare lärande – finns dock inte i en kartläggning (Andersson, 2020).

3.1 Validering sker i låg grad inom kombinationsutbildningar, men yrkeslärare har ett validerande förhållningssätt

I våra intervjuer finns yrkeslärare som uppger att de förvisso har beredskap och möjlighet att validera, men att det sällan är aktuellt. Eleverna kan ha viss erfarenhet av yrket från sitt hemland, men att den oftast inte räcker för att validera delar av utbildningen. Exempel på utbildningar där valideringar sker har främst varit vårdutbildningar och barn- och fritid och i något enstaka fall svetsutbildning och utbildning mot livsmedel och restaurang. Validering har i dessa avseendet handlat om “praktiska moment” och kan handla om att eleven redan har arbetat inom vårddyrket och därför “har koll” på vissa saker och därför inte behöver “traska igenom dem” i sin utbildning.

Utifrån de intervjuer vi genomfört förefaller emellertid validering i liten utsträckning leda till att utbildningstiden kortas, åtminstone formellt. Validering

tycks inte heller vara något som sker innan utbildningen påbörjas i någon nämnvärd utsträckning. Enligt de vi intervjuat handlar validering inom kombinationsutbildningar snarare om att yrkeslärarna individanpassar utbildningen och undervisningen för eleven så att hen exempelvis inte behöver göra vissa moment eller att ytterligare kurser läggs till i utbildningen. Den huvudsakliga valideringen som sker är i det avseendet något som görs i mötet med eleverna i undervisningen utifrån att yrkeslärarna har ett slags validerande förhållningssätt och är bra på att se den kompetens eleven har. Detta betyder enligt en del som intervjuats att det inom en och samma undervisningsgrupp kan finnas olika utformning av elevens undervisning, trots att de läser samma yrkespaket.

I intervjuer med funktioner inom förvaltning eller rektorer har det ibland lyfts fram att validering är ett utvecklingsområde. Den menar exempelvis att det inte alltid är tydligt hur arbetsprocessen med validering går till och/eller att det gäller att hitta ett arbetssätt som inte gör arbetet alltför tungt. Det finns också exempel där regionen planerar att anställa valideringssamordnare eller där man anser sig behöva bli bättre att nyttja modeller som redan tagits fram inom regionen. Det framkommer dock av våra intervjuer att validering kan uppfattas som ett tidsmässigt krävande arbete.

3.2 Validering, ett problematiskt arbetssätt inom kombinationsutbildningar?

I de intervjuer som genomförts har det ibland uttryckts en tveksamhet inför att arbeta med validering i någon större utsträckning. Validering, som innebär att utbildningstiden kortas, anser vissa intervjuade vara problematiskt ur ett språkperspektiv då eleven går miste om nödvändig språkträning. Även om eleven validerar sina yrkeskunskaper, och i den meningen skulle kunna komma ut till arbete tidigare, finns trösklarna till arbetsmarknaden fortfarande kvar, det vill säga att arbetsgivare säger att språket inte är tillräckligt bra. Ett annat exempel där elevens språkutveckling utgjort ett argument för att validering inte ansetts lämpligt var en välmeriterad kock. Denna kock ville lära sig svenska och att tillaga svensk husmanskost, varför hen inte kom att valideras i den utsträckning som skulle ha kunnat vara möjligt utifrån sin redan gedigna yrkeserfarenhet. Det finns också intervjuade som menar att elevens språknivå i svenska kan vara ett hinder i valideringssammanhang, och att en validering av elevens kunskaper och erfarenheter behöver vänta tills att eleven har "språket".

Det finns också de som lyfter fram att validering av hela kurser kan vara vanskligt sett till studiemedel. Om en elev studerar med stöd av CSN kan en validering som leder till att utbildningen kortas formellt innebära att studenten blir återbetalningsskyldig. Denna konsekvens blir alltså något som utbildningsanordnarna behöver förhålla sig till i frågor om validering av elevernas

tidigare kunskaper och som påverkar en flexibilitet i utbildningens genomförande. Om eleven inte har studiemedel så underlättas en flexibilitet i detta avseende.

4. Arbetsplatsförlagt lärande- apl

Genom ett arbetsplatsförlagt lärande (apl) sker en del av elevens yrkesutbildning på en arbetsplats. Det möjliggör för ett lärande som sker i en yrkespraktik. På apl-platsen finns handledare som stöd för elevens lärande. För yrkeslärare och skola är det viktigt att ha kunskap om vad dessa apl-platser kan erbjuda i förhållande till såväl utbildningens innehåll som enskilda elevers behov. Berglund (2020) understryker att yrkeslärares och skolor har ansvar för att apl genomförs i enlighet med de nationella styrdokument. Därför ska yrkeslärare planera för och organisera elevers lärande i skolan och på apl-platsen.

För att lärandet i yrkespraktiken ska fungera krävs att skolan och yrkeslärare känner till vad apl-platserna kan bidra med så att de vet hur elevers behov ska kunna mötas under apl. Ett sådant arbete kräver en god samverkan mellan skolan, yrkeslärare och arbetsplatsens handledare (Berglund, 2020). Mårtenson (2022) pekar även på att yrkeslärare skapar apl-platser, matchar elever med apl-platser och löser problem som kan uppstå för elevens lärande på apl-platsen. Yrkesläraren har även, som Berglund (2020) understryker, ett uppföljnings- och bedömningsansvar av elevernas lärande på arbetsplatsen.

Andersson och Muhrman (2022) pekar på en utmaning för apl i kombinationsutbildningar. De menar att arbetsgivare förväntar sig att utbildningen ”levererar” färdigutbildad arbetskraft. Arbetsgivare betraktar därmed inte apl som en del i sin kompetensförsörjning. Likaså bortser de från apl:s betydelse för att utveckla yrkesfärdigheter. Detta påverkar kombinationselevers möjlighet att utveckla yrkesspråk.

4.1 Apl organiseras på olika sätt

I intervjuerna har det framkommit att utbildningsanordnarna förlägger den tid för apl som anges i nationella styrdokument på i huvudsak två sätt. Det ena sättet innebär att apl schemaläggs ett par dagar i veckan. Eleverna är då på en apl-plats en till två dagar i veckan. Övriga dagar i veckan har eleven undervisning i skolan. Upplevda fördelar med detta organisationssätt är att lärare, både språk- och yrkeslärare, kan knyta an till elevernas apl-erfarenheter löpande i undervisningen. Exempelvis kan eleven ta med sig ord eller texter som de mött på apl-platsen, och som de har svårt att förstå, till undervisningen i skolan. Lärarna tar med dessa i sin undervisning. När det gäller yrkesundervisning kan eleverna be att få träna på vissa moment som de upplever att de inte behärskar. En annan fördel som nämns

är att eleverna erhåller en kontinuitet på arbetsplatsen då de är där varje vecka. En nackdel är att de inte får en helhet i arbetsveckan under apl.

Det andra sättet innebär att APL förläggs i perioder om fyra till sex veckor per termin. Under den tiden är eleverna på apl-platsen på samtliga veckans dagar. Elever är således där under en längre sammanhängande tid. Upplevda fördelar är att elever med denna modell kommer in arbetets egen logik. Dessutom får de en uppfattning om vad som sker löpande på en arbetsplats. Om en yrkesutbildning till exempel har tre apl-perioder kan två av dessa perioder vara styrda. Det innebär att yrkesläraren bestämmer på vilken apl-plats som eleven ska vara. Den tredje perioden kan vara öppen för eleven att få pröva en annan apl-plats. Yrkeslärare menar att de gärna ser att eleverna fortsätter på samma arbetsplats under sin apl-perioder. Enligt dem underlättar det för eleverna att visa framfötterna och därmed underlätta för sig själva att få en anställning på den arbetsplatsen.

Det finns olika motiv till att apl organiseras på olika sätt. Ett motiv rör elevernas språkutveckling. Några menar att deras erfarenhet är att eleverna gynnas språkligt av att apl arrangeras varje vecka, medan andras erfarenheter säger att det är bättre att eleverna har sammanhängande apl-perioder för sitt lärande. Ett annat motiv står att finna i typen av yrkesutbildning, det vill säga apl organiseras utifrån det yrkeslärare och skolor finner vara bäst för yrkesbranschen. Hos en utbildningsanordnare hade en IT-utbildning en apl i perioder, medan anordnarens utbildning inom barn- och fritidsutbildning organiserade apl två dagar i veckan.

4.2 Att skapa Apl-platser

Inom vissa yrkesområden förefaller det vara förhållandevis enkelt att skapa apl-platser. Kombinationsutbildningar med inriktning vård och omsorg eller barn och fritid kan ha en kommunintern samverkan med kommunala arbetsplatser där bland annat apl diskuteras. Rektorer inom vuxenutbildningen kan även samverka med chefer inom omsorgssektorn kring utbildningsfrågor. Ett antagande som har hörts i intervjuer är att dessa branscher har identifierat att deras framtida medarbetare till delar kommer från kombinationsutbildningarnas målgrupp.

Andra branscher kan vara mer konjunkturkänsliga vilket påverkar möjlighet till apl-platser. Intervjuröster menar att i en högkonjunktur önskar branschen helst anställa färdigutbildade medarbetare. Och under en högkonjunktur kan en industri ha svårt att avsätta tid till en apl-handledare. Om det är lågkonjunktur kan företag effektivisera genom att minska personalstyrkan, vilket även kan försvåra för en utbildning att få tillgång till apl-handledare.

En annan utmaning som nämns gällande anskaffandet av apl-platser är en ökad konkurrens om arbetsplatser för utbildningspraktik. Konkurrenter kan exempelvis vara gymnasieskolan, andra yrkesutbildningar inom komvux samt yrkeshögskolans utbildningar. Även kommuners arbetsmarknadsenheter kan ha projekt som gör anspråk på praktikplatser. Det framkommer även att

skolhuvudmän och utbildningsanordnare har inrättat samordnande funktioner vars uppdrag är att stödja utbildningar arbete med att finna praktikplatser. Ett annat sätt är att skapa en platsbank där exempelvis praktikplatser inom vård- och omsorg finns.

Det framkommer att flera yrkeslärare har personliga nätverk och att de genom det känner handledare. I de fall då kombinationsutbildning arrangeras i samverkan mellan olika kommuner kan handledare uppleva en utmaning att finna nya handledarkontakter i andra kommuner.

I skapandet av apl-platser ryms även ett matchningsarbete från yrkeslärarnas sida. Det innebär att utifrån elevens behov finna en bra apl-plats. Yrkeslärarna vet vilken handledare som passar vilken elevs behov. Om en handledare en gång skulle få en elev som kräver mycket arbete, ser läraren till att handledare nästa gång får en mer självgående elev. Andra aspekter i matchning av elev och arbetsplats är till elevens bostadsort, om hen har körkort. Den yrkeslärare som placerar elever har även information om eleven. Utöver det som framkom i de inledande kartläggnings- och lära-känna-samtal.

4.3 Stöd till handledare

Ett slags stöd som ges till handledare är i form av träffar. Träffarna, som kan ske som återkommande nätverksträffar, syftar till att vara relationskapande och informationsgivande. Träffar av detta slag är sårbara då det kan vara svårt att samla många handledare.

Ett annat stöd till handledare är i formerna av en skriftlig handledning som berättar om utbildningens mål, vad eleven förväntas uppnå under sin apl-tid samt tips på hur eleven kan utmanas för att utveckla sitt lärande. Ibland kan målen och förväntningarna kompletteras med konkreta exempel. Inom restaurangutbildning kan det finnas exempel på vilken typ av matlagning som kan förekomma för att nå utbildningens mål. Dessutom kan detta skriftliga stöd även beskriva hur handledare kan tänka när de möter kombinationsutbildningens elever som kan behöva språkstöd.

När eleverna är på apl-platserna sker stödet till handledare på olika sätt. Yrkeslärare kan kontakta handledare för att lyssna hur det arbetsplatsförlagda lärandet fortskrider. För kombinationsutbildningar kan dessa kontakter ha ett särskilt fokus på elevernas språk- och kommunikationsförmåga. Lärare, svensk- och yrkeslärare, kan bistå med tips om hur handledare kan arbeta med yrkessvenska. Både svensk- och yrkeslärare kan besöka arbetsplatserna. Då får handledare ett direkt stöd av när det gäller elevernas språkkunskaper. Stödet kan även fokusera på hur eleverna stärks i såväl språk- som yrkeslärande.

Ett annat stöd sker efter genomförd apl då handledare kan bjudas in till en uppföljningsträff. Syftet är att följa upp och reflektera över en avslutad apl-period. Vid uppföljning av apl i kombinationsutbildning har några lärare lärt sig att ställa

andra frågor. Frågan om vilka situationer som var utmanade för eleverna, bjuder in till en vidare svarsbild. Ställs frågan: Vad behöver eleverna – blir svaret språk.

Ytterligare ett stöd är att arrangera handledarutbildning. Dessa förefaller ha ett allmänt fokus och vill få handledare att förstå hur apl fungerar, relationen och samspelet mellan handledare och elev för att ta några exempel. Handledarutbildningarna kan utgå från utbildningar som Skolverket, branschorganisationer eller exempelvis teknikcollage har tagit fram. Vid dessa kan rektorer eller yrkeslärare informera om kombinationsutbildningar.

5. Branschsamverkan

Utifrån de målsättningar som finns för kombinationsutbildningar är samverkan med arbetslivet eller olika branscher väsentlig. En sådan samverkan är förvisso viktig för all yrkesutbildning (Nyström, 2019, Regeringens proposition 2008/09:199), men för kombinationsutbildningars ofta mer ”slimmade” design behöver utbildningen möjligen matcha än väl och strategiskt med behoven på arbetsmarknaden och med vad arbetsgivare söker eller kan tänkas anställa som arbetskraft.

5.1 Vikten av samverkan

I våra intervjuer lyfts vikten av att ha med sig branschen vid startandet och genomförandet av kombinationsutbildningar. I de flesta fall finns en upparbetad struktur för samverkan med branscher och arbetsgivare. De flesta uppger att det finns programråd eller branschråd som de har tillsammans med gymnasieskolan eller att de deltar i yrkesråd. Utöver det finns ytterligare fora där deltagandet är viktigt, exempelvis regionala utbudsgrupper och arbetsmarknadsråd som fungerar som viktiga signalsystem när det gäller behoven på arbetsmarknaden. För att orientera sig om kompetensbehov hos arbetsgivare besöker representanter från skola, utbildningsförvaltningen, och ibland tillsammans med kommunens arbetsmarknadsenhet, olika företag. Det förekommer också möten med branschrepresentanter utanför de formella samverkansfora som finns etablerade.

Det finns också exempel på regioner som lyfter fram kompetensmäklare som en viktig funktion i arbetet mot arbetsmarknaden och för att kunna fånga upp vilka rekryteringsbehov som finns. I kompetensmäklarens uppdrag ingår bland annat att arbeta nära företag och att besöka företagen eller att delta i andra arenor där företagare finns.

Mer konkret kan en samverkan med branschen innan en kombinationsutbildning startar handla om att tillsammans med branschen titta på befintliga yrkespaket och gå ut med förfrågningar till arbetsgivare om möjligheter till apl-platser. Av intervjuer framgår också att frågor om marknadsföring diskuteras med arbetsgivare och att lämpliga yrkesroller som kombinationsutbildningar ska leda fram till diskuteras med branschrepresentanter. När det gäller yrkesroller så har exempelvis grovarbetare vid byggen, solcellsmontör, måltidbiträde och APP-utvecklare nämnts i intervjuerna.

När utbildningen genomförs utgör branschens delaktighet i hög grad av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Det handlar om att arbetsplatser överhuvudtaget ger möjlighet till apl eller att branschråd är behjälpliga att hitta apl-platser. Det kan också handla om att lärare tillsammans med handledare utarbetar olika checklistor för apl, eller att det finns en överenskommelse om att skolan ska sköta det ”teoretiska”, medan branschen sköter det ”praktiska” utifrån en förståelse om att en skola inte kan ha all nödvändig utrustning och maskiner.

Även i den skolförlagda delen utbildningen förekommer det att branschen på olika sätt är delaktig. Det kan exempelvis handla om föreläsare från branschen, att någon från branschen pratar om hur ett CV kan utformas, att enskilda företag skänker vissa maskiner eller är med och organiserar studiebesök. Det finns intervjuade lärare som uppger att enskilda arbetsplatser haft synpunkter på innehållet i den skolförlagda utbildningen, men att det i det avseendet är svårt att anpassa utbildningen till specifika företag.

Av vår kartläggning finns exempel på att det sker en samverkan med branscher i uppföljningsarbetet, även om just denna aspekt genomgående inte är tydlig i vårt material. Det finns exempelvis intervjuade rektorer som uppger att deras systematiska kvalitetsarbete tar upp apl och handledarfrågor, och det finns exempel där utbildningar har gjorts om eller anpassats till villkor inom branschen. De utbildningar som refereras till i våra intervjuer är emellertid ofta utbildningar som har getts mer än en gång, och därför är det svårt att dra en skarp linje mellan branschens samverkan inför startandet av (nya) utbildningar och efter utbildningens genomförande.

5.2 Utmaningar i samverkan

Det finns intervjuade som upplever att vissa branscher har haft ett lågt intresse för kombinationsutbildningar. En förklaring som ges i det avseendet är att arbetsplatser och branscherna inte ”mäktar med”, men ibland handlar det också om en viss skepsis till elevernas kunskaper i det svenska språket. Att språket eller bristande ”yrkessvenska” är en fråga som lätt kommer upp inom ramen för branschsamverkan har flera intervjuade gett uttryck för. En intervjuad berättade att samtal med branschrepresentanter ofta börjar bra, men att diskussionerna i slutändan ofta hamnar i frågeställningen: hur är det med språket? Ett annat exempel är att det inom en region upplevs som svårt att få ut eleverna på apl, trots att aktuella branscher uppger att de har behov av arbetskraft. Anledningen till

detta uppges vara att det dels finns en skepsis inför att ta emot elever med en annan språkbakgrund än svenska, dels att namnet på eleven spelar roll då denna skepsis inte alltid gäller för elever med exempelvis engelska som modersmål.

Det förfaller dock som att ”språkfrågan” får olika vikt beroende i vilken del av landet som utbildningen bedrivs. Till exempel sa en intervjuad att hen arbetat i en annan region med större vana att möta elever med bristande kunskaper i det svenska språket och det då inte blev samma fråga som i den region som hen nu arbetar inom. Att elevernas språkkunskaper har blivit en fråga som diskuteras har inneburit att vissa regioner och kommuner har satsat på så kallade språkombud inom vård och boenden, så att dessa arbetsplatser får bättre förutsättningar att ta emot nyanlända. Konceptet med språkombud framhålls dock som ett utvecklingsområde, då det behöver spridas till andra branscher.

Det finns även intervjuade som menar att deras utbildningar på olika sätt saknar fungerande formella fora för branschsamverkan. Det kan exempelvis handla om att sammansättningen i programråd där vuxenutbildningen finns med anses vara för snävt och i stort sett endast har representanter från den kommunala sektorn. Det har också framgått av kartläggningen att det för vissa utbildningar är svårare att engagera privata aktörer eller mindre företag i formella fora för samverkan, då de har svårare att komma loss från sitt arbete. I vissa branscher som är tydligt konjunkturberoende kan det också vara svårt för skolan att bygga en kontinuerlig samverkan med dessa branscher.

6. Yrkeslärares utmaningar i kombinationsutbildningar

I våra intervjuer har vi ställt frågor om vilka utmaningar yrkeslärarna möter i sin undervisning i kombinationsutbildningar, samt vilka kompetensutvecklingsbehov yrkeslärarna har. I dessa avseenden är det inte endast yrkeslärare som kommer till tals, utan även rektorer och i vissa fall funktioner på förvaltningsnivå, samt lärare i svenska/svenska som andraspråk. Begreppet utmaning har i denna kartläggning betydelsen av något som utgör ett hinder i eller försvårar undervisningen, som yrkeslärarna på något sätt behöver förhålla sig till och hantera i undervisningen.

6.1 Den språkliga utmaningen och heterogena undervisningsgrupper

Genomgående lyfts elevernas språknivå fram som den största utmaningen yrkeslärarna möter. Denna utmaning framträder i relation till olika aspekter av

undervisningsprocessen. I en allmän mening handlar det om att det är svårt att veta vad eleverna förstår eller att eleverna inte förstår delar av undervisningen och att mycket tid i undervisningen går åt till detta. Till exempel sa en lärare att hen ”vänder ut och in på sig själv” för att eleverna ska lära sig ett yrkesspråk, för att illustrera vad den språkliga utmaningen innebär. Bristen på läroböcker som passar målgruppen förefaller också vara en utmaning yrkeslärarna ställs inför. Läroböcker har ömsom beskrivits som ”torftiga”, ömsom som bra ur ett generellt perspektiv, men genomgående beskrivs befintliga läroböcker som allt för svåra för eleverna. Yrkeslärarna behöver inte sällan konstruera egna och mer anpassade läromedel.

Den didaktiska selektionen utifrån kursplaner uppfattas också som en utmaning för vissa lärare. Läraren behöver göra en noggrann prioritering av innehåll och hela tiden se till syftet och i hög grad kommunicera med verksamheterna där eleverna gör sin apl. Lärare inom vård- och omsorg har beskrivit de teoretiska delarna inom utbildningen som särskilt utmanande, då de behöver förenkla innehållet och samtidigt hålla en acceptabel kvalitet. Dessa lärare har också uppgett att det är svårt och tidsmässigt krävande att förklara vad specifika steg i kunskapskraven innebär för eleverna. Lärarna uttrycker i dessa avseenden en önskan om andra betygssteg och menar att det borde finnas andra kursplaner för elever inom kombinationsutbildningar, kursplaner som enligt dem i högre grad uttrycker ett ”helhetstänk”.

Den heterogenitet som finns i undervisningsgrupperna utgör också en utmaning för lärarna. Inom en och samma undervisningsgrupp, och även bland elever som formellt befinner sig på samma “sfi-nivå”, kan det finnas en betydande variation i elevernas språknivå. Heterogeniteten handlar också om att eleverna har olika utbildningsbakgrunder och därför olika vana av formella utbildningssammanhang. Konkret handlar detta om en påtaglig spännvidd i elevgrupperna: det kan finnas elever som studerat på högskolenivå i sitt hemland och av den anledningen klarar sig bra i utbildningen trots brister i svenska språket, och samtidigt kan det finnas elever som knappt gått i skolan i sitt hemland och som saknar vad som lärarna uppfattar grundläggande kunskaper om olika företeelser. Utmaningen i detta avseende har vissa lärare beskrivit som en fråga om att få till en undervisning som blir meningsfull för samtliga elever. Andra har uppgett att det lätt blir många planeringar i dessa grupper.

6.2 Att möta utmaningarna

Yrkeslärarna har beskrivit olika arbetssätt för att kunna möta de didaktiska utmaningar som de möter i elevgruppen. Det handlar exempelvis om att ligga nära elevers tankar och erfarenheter, börja i det konkreta eller praktiska och sedan gå till läroböcker eller det teoretiska innehållet. För att kunna möta de utmaningar som framför allt språknivån innebär beskrivs en tät samverkan mellan lärare i svenska/svenska som andraspråk och yrkeslärare som ytterst viktigt.

De yrkeslärare vi har intervjuat och som anser att de har ett bra samarbete med läraren i svenska/svenska som andraspråk uttrycker detta samarbete i positiva ordalag. Samarbetet möjliggör för yrkeslärarna att exempelvis få syn på vilken språklig nivå som den egna undervisningen ligger på, och i den meningen få en insikt om de språkliga utmaningar eleven kan möta i yrkesundervisningen och en möjlighet att bättre anpassa undervisningen efter eleverna. Läraren i svenska/svenska som andraspråk ser även vilken språkträning eleven behöver och blir därmed en viktig resurs i elevens utveckling av ett ”yrkesspråk”. I de fall yrkesläraren och språklärarens samarbetar kan det ske genom att språkläraren är med i yrkesundervisningen, är med på apl- besök eller att lektionerna ligger direkt efter varandra och att läraren i svenska/svenska som andraspråk förhåller sig till det som sker och behandlas inom yrkesundervisningen. Det förekommer också att yrkesläraren och läraren i svenska/svenska som andraspråk gemensamt konstruerar uppgifter.

Ett fungerande samarbete mellan yrkesläraren och läraren i svenska/svenska som andraspråk förefaller alltså göra att den språkliga utmaningen som yrkesläraren möter blir mindre och mer hanterbar. Det finns dock även exempel i vår kartläggning där samverkan mellan yrkeslärarna inte anses fungera optimalt eller är obefintligt. I ett fall sker ingen egentlig samplanering, utan den planering som görs sker ”en minut-innan lektionen”, som en yrkeslärare uttrycker det, vilket skapar en mycket hektisk situation. I ett annat fall uppger en yrkeslärare att hen tidigare hade ett bra samarbete med läraren i svenska/svenska som andraspråk, men att detta upphört pga ett byte av språklärare. Den nya läraren i svenska/svenska som andraspråk har inte samma intresse av samverkan samtidigt som inte heller rektorn signalerar att samverkan är viktigt, enligt yrkesläraren. I båda dessa fallen ifrågasätter yrkeslärarna om det är en kombinationsutbildning de är verksamma i, då samverkan saknas eller är bristfällig.

När nödvändigheten av ett fungerande samarbete mellan yrkeslärare och läraren i svenska/svenska som andraspråk har lyfts fram i intervjuerna framträder också beskrivningar av hur lärare inom kombinationsutbildningar bör vara. Lärarna behöver framför allt vara beredda att släppa invanda mönster och öppna för varandras erfarenheter, kunna anpassa sig till varandra och ”inte köra sitt eget race”. Skolledare uppger att de har bytt ut lärare när personligheten inte har matchat och att de vid rekrytering av lärare till kombinationsutbildningar varit noga med att framhålla att det handlar om att arbeta integrerat. Det finns också exempel där skolledare har sökt efter lärare utanför den befintliga organisationen för att undvika att lärarna inte är fast i gamla arbetssätt.

6.3 Andra utmaningar

Det finns också andra utmaningar som yrkeslärarna ställs inför inom kombinationsutbildningar. Den språkliga utmaningen är förvisso den största, men även att eleverna kan ha bristfälliga matematiska kunskaper är något som lärarna behöver förhålla sig till i undervisningen samt att de behöver bedöma elevernas

kunskaper på andra, ofta muntliga, sätt, vilket ibland utmanar elevernas föreställningar om skola.

Vissa yrkeslärare har också angett att matchningen av elev och arbetsplats vid apl inte alltid är enkel och att det kan vara svårt att få ut elever på APL på grund av en skepsis mot vissa grupper av utlandsfödda.

6.4 Kompetensutvecklingsbehov

I våra intervjuer har en fråga om vilken kompetensutveckling som anses behövas för yrkeslärare inom kombinationsutbildning ställts. Här spretar bilden något, men många gånger bottenar förslag och tankar om kompetensutveckling i de språkliga utmaningar lärarna möter eller det faktum att eleverna kommer från andra länder och kulturer. Det som nämnts mer konkret handlar om kompetensutveckling i språkutvecklande arbetssätt, men också hur de skulle kunna arbeta med elever som inte har någon längre utbildning med sig från hemlandet och som har bristande läs- och skrivkunskaper i sitt modersmål. Även ökade kunskaper om andra kulturer och andra länders utbildningssystem nämns. Gemensamt för de insatser som nämns tycks vara att de handlar om kompetensutveckling som syftar till att kunna möta och stödja eleven på ett bättre sätt i undervisningen.

7. Betydelsen av organiseringen av Komvux

Den svenska vuxenutbildningen organiseras på olika sätt. Kommunerna har stor möjlighet att forma vuxenutbildningen efter lokala förutsättningar, idéer och villkor. Den marknadisering som det svenska skolsystemet har genomgått gäller också den kommunala vuxenutbildningen, även om den inte ser likadan ut som den gör för grund- och gymnasieskolan och dessutom framstår som mer komplex. Kommunen kan exempelvis välja att driva sin vuxenutbildning i egen regi, men också välja att lägga ut delar av utbildningar eller allt på entreprenad till externa utförare, vilket gör utbildningens genomförande till en upphandlingsfråga eller något som auktioneras ut (Fejes, et al., 2020; Holmqvist, et al., 2021). Att kommuner använder sig av andra utförare är relativt vanligt och sedan framförallt 2010-talet har även auktorisation för att kontraktera externa utförare allt mer börjat användas. Det finns emellertid kommuner, företrädesvis mindre, som bland annat är känsliga för växlingar i elevunderlag och därför undviker att binda upp

sig i avtal med externa utförare och således väljer att bedriva utbildningen i sin egen regi (Fejes, et al., 2020).¹

Många av de vi har intervjuat inom ramen för vår kartläggning representerar kommuner som främst bedriver utbildningar i egen regi, men långt ifrån alla har det för all utbildning. De bedriver utbildningar i egen regi för de utbildningar som de kan erbjuda själva, men upphandlar utbildning som de inte kan ge. Det finns också exempel på kommuner som upphandlar yrkesutbildningen, men som inte gör det för lärarna i svenska/svenska som andraspråk.

I våra intervjuer ges olika bilder av vilka för- och nackdelar som finns med upphandlade utbildningar, auktorisation eller utbildningar som drivs i egen regi. Det är dock svårt att dra någon bestämd slutsats hur sättet att organisera vuxenutbildningen i dessa avseenden påverkar själva genomförandet av kombinationsutbildningarna. De för- och nackdelar som de intervjuade lyfter fram kan, tillsammans med vad forskning visat, dock ge en vägledning i denna fråga och därmed sägas beröra hur sättet att organisera vuxenutbildningen påverkar genomförandet av utbildningarna.

7.1 För- och nackdelar med upphandlade utbildningar och auktorisation

I våra intervjuer har en ökad flexibilitet angetts som en fördel med upphandlade utbildningar. Denna flexibilitet handlar om att kommunen får bättre möjligheter att erbjuda utbildningar inom flera yrkesområden. I enlighet med denna logik har inte alltid kommuner en egen kapacitet att leverera alla utbildningar själva. För framförallt mindre kommuner blir det kostsamt att ha flera utbildningar i beredskap, såtillvida inte ett samarbete sker med gymnasieskolan. Ur detta perspektiv innebär ett upphandlingsförfarande att fler utbildningar kan erbjudas. En annan fördel som nämns med upphandlade utbildningar är också att det möjliggör att ställa krav utan att behöva genomföra de själva: "vi vill ha detta, fixa det!" Samtidigt ställer upphandlad verksamhet också krav på både beställarkompetens och ändamålsenlig uppföljning så att kommunen försäkras om att de får det de vill ha. Det har dock visat sig att huvudmän för vuxenutbildning inte alltid har ett fungerande och skarpt sätt att följa upp upphandlad utbildning (se Skolinspektionen, 2019, Högberg, Fejes och Mufic, 2020).

De nackdelar som lyfts fram i intervjuerna angående upphandlad verksamhet handlar främst om risken för diskontinuitet. När det gäller diskontinuiteten så handlar det om en oro över vad som händer om en tidigare upphandlad aktör förlorar nästa upphandling. Det kan exempelvis innebära att man får börja om

¹ Delar av ingressen till detta avsnitt bygger på rapporten: Analys av Skolverkets arbete med nätverk för vuxenutbildning med fokus på nyanlända och flerspråkiga elever (2020) av Ronny Högberg, Linköpings universitet. Rapporten författades på uppdrag av Skolverket

med nya lärare, att och att samverkan mellan lärarkategorier på nytt behöver etableras, och att ett redan bra samarbete mellan lärare försvinner. Vidare har det också uppgetts att branschsamverkan kan påverkas negativt, vilket vi tolkar handlar om att de relationer som etablerats genom exempelvis apl och annan samverkan med branscher kan få ett avbrott genom att en ny utbildningsanordnare kommer in i bilden.

En fördel med auktorisation jämfört med en organisation med upphandling är att auktorisation kan leda till att fler och mindre utbildningsanordnare kan etablera sig i en kommun eller region (Fejes, Andersson, Holmqvist och Muhrman, 2020). Detta kan i sig samtidigt inverka positivt på en valfrihet för eleverna. För att detta ska kunna uppnås på ett reellt sätt torde utbildningens lokalisering i landet vara av betydelse, då mindre kommuner förmodligen inte kan erbjuda ett stall av utbildningsanordnare på det sätt större kommuner kan, varför systemet i sig också torde ha svårt att leverera en likvärdighet avseende valfrihet. De kommuner som tillämpar auktorisation, i stället för en upphandlingsorganisation, kan möjligen uppnå ett mer stabilt utbud och undgå frekventa upphandlingsförändringar. Möjligheten för mindre och andra utbildningsanordnare att etablera sig genom auktorisation riskerar dock även att leda till överetablering och som en följd av detta till att konkurser uppstår, vilket drabbar elevers utbildning (ibid.).

När det gäller auktorisation har vi inte stött på den modellen i våra intervjuer i någon större utsträckning. Men av dokumentation vi tagit del av från en kommun med denna modell framgår att elevernas valfrihet utgör ett argument för modellen, men också att kunna erbjuda en variation i genomförandet av utbildningarna. Det finns exempel på rektorer som har förhållit sig till en auktorisationsmodell även om den själva inte har den modellen. En rektor i en kommunal skola upplevde en oro över att i framtiden bli utsatta för konkurrens. Denna oro medförde en ökad medvetenhet om den egna utbildningarnas kostnadsbild och hur denna står sig i en jämförelse med andra kommuner och utbildningsanordnare. Vi har dock också exempel på rektorer inom kommunal verksamhet som inte delat denna oro.

7.2 För- och nackdelar med utbildningar i egen regi

Fördelar som nämns med att bedriva utbildningar i egen regi är att kommunen relativt snabbt kan "skala upp" verksamheten vid behov, då de redan har en verksamhet pågående och en infrastruktur för utbildning. Detta medför en annan sorts flexibilitet än vad som framgått ovan om upphandling, nämligen att det går att agera på behov som uppstår. Det finns också intervjuade som har resonerat i termer av att den egna kontrollen över verksamheten blir starkare, exempelvis att man själv äger olika typer av stödjande insatser för eleverna. Vissa intervjuade förefaller också uppfatta att uppföljnings- och kvalitetsarbetet blir lättare vid utbildningar i egen regi, då exempelvis redan har strukturer på plats för det.

Nackdelar som nämns är att verksamheten kan bli dyr. Det kan också vara svårt att erbjuda ett brett utbildningsutbud, att utbildningsutbudet blir statiskt och en

“hemmablindhet” kan uppstå. Samtidigt finns det exempel på kommuner som förefaller ha ett brett utbud i sin egen regi då kommunen har gjort ett strategiskt beslut att just vara starka i sin vuxenutbildning.

8. Avslutande diskussion

Det är svårt utifrån uppdragets särskilda fokus att med bestämdhet presentera en analys över vilka arbetssätt som är funktionella, adekvata och framgångsrika generellt samt inom olika yrkesområden. Dels förefaller förutsättningar se olika ut beroende på var kombinationsutbildningen ligger, dels har de beskrivningarna i relation till kartläggningens särskilda fokus spretat och det har därför varit svårt att göra en analys av generell natur eller att veta om ett arbetssätt inom ett visst yrkesområde beror på just yrkesområdet. I vår redovisning av intervjuerna framgår exempel på vad som uppfattas som ändamålsenliga arbetssätt och i förekommande fall exempel på motsatsen. Med detta sagt är vår ambition i denna avslutande diskussion att peka på vad som framstår som viktiga att ta fasta på vad gäller kombinationsutbildningar.

8.1 Samverkan mellan yrkeslärare och lärare i svenska/svenska som andra språk

Av förordning om statsbidrag för regionalt yrkesinriktad vuxenutbildning (2016:937) anges att ett högre belopp per årsstudieplats betalas ut för yrkesinriktad utbildning, om den kombinerar utbildningen med studier i svenska för invandrare eller svenska som andraspråk och med stödjande insatser som syftar till att ge eleverna ökade möjligheter att nå målen för utbildningen. Stödjande insatser kan betyda olika saker och skrivelsen är i linje med hur styrningen av skolväsendet ser ut, det vill säga den är inte specifikt formulerad för hur de stödjande insatser ska utformas och att det därmed ges en frihet till huvudmän, rektorer och lärare att utforma dessa insatser. Med hänsyn till den betydelse samverkan tillskrivs av de vi intervjuat är det emellertid svårt att inte reflektera över om det vore lämpligt att som villkor för statsbidraget ställa kravet att nämnda lärarkategorier behöver ha en fungerande samverkan. Det är viktigt att rektorer och lärare har en frihet i att utforma denna samverkan, men denna samverkan behöver finnas och ha en tydlig pedagogisk idé om på vilka sätt samverkan stödjer elevens utveckling. Utöver detta, och utifrån genomförd kartläggning, framstår även nationella insatser för kompetensutveckling och erfarenhetsbyte om hur en samverkan mellan yrkeslärare och lärare i svenska/svenska som andraspråk kan utformas på fruktbara sätt som viktiga.

8.2 Utmaningar yrkeslärare möter

I de intervjuer vi gjort med yrkeslärare framgår att de ofta behöver arbeta på ett annat sätt i kombinationsutbildningar. Exempel som getts i detta avseende är att lärarna behöver ligga nära elevernas egna tankar och erfarenheter eller att de behöver börja i det praktiska och inte teoretiska. Den utmaning som elevernas språknivå medför kombineras också med den heterogenitet som ofta finns i undervisningsgrupperna. Denna heterogenitet handlar dels om att eleverna befinner sig på olika språknivåer, dels om att deras utbildningsbakgrund från sitt hemland kan variera tydligt. En samverkan med språklärare är viktigt här, men det är sannolikt också viktigt att yrkeslärare ges möjligheter till ett kollegialt erfarenhetsutbyte med andra yrkeslärare i hur de utformar sin didaktik i mötet med sina undervisningsgrupper inom kombinationsutbildningarna. Huvudmannen för utbildningen har här ett ansvar, men det är samtidigt något som skulle kunna vara angeläget på en nationell nivå, genom att exempelvis nätverk för yrkeslärare verksamma inom kombinationsutbildningar organiseras. En sådan insats skulle kunna kombineras med möjligheter till kompetensutveckling i hur yrkeslärare kan arbeta utifrån ett språkutvecklande arbetssätt.

8.3 Arbetsplatsförlagt lärande

I yrkesutbildningar har det arbetsplatsförlagda lärandet (apl) en central plats, och kombinationsutbildningarna utgör inget undantag. Men för den sistnämnda utbildningsformen följer särskilda förutsättningar då elevernas svenska språkkunnande är under utveckling. Apl handlar därmed inte enbart om att vara en praktik för att utveckla yrkeskunnande, det handlar även om att vara en praktik för utvecklande av elevernas språk.

Detta ger utmaningar för huvudmän, utbildningsanordnare och yrkeslärare att skapa goda villkor för elevens lärande på apl-platsen. Att kunna skapa sådana villkor är viktigt mot bakgrund av den bärande idén i skolväsendets styrdokument om att varje elev ska ha möjlighet att nå kunskapskrav och mål utifrån sina förutsättningar. I en kombinationsutbildning syns apl-platsen ge eleverna möjlighet att utveckla och nå målen i såväl yrkeskunnande som det svenska språket. I kartläggningen har vi sett positiva arbetssätt som visar att arbetsgivare och branscher har tagit initiativ till att stödja elever och nyanställda med språkstöd. En rekommendation är att Skolverket, eventuellt i samverkan med bransch-organisationer, utvärderar möjligheter att utveckla detta arbetssätt i flera yrkesområden och branscher.

En annan rekommendation rörande kombinationsutbildningens arbetsplatsförlagda lärande rör handledarutbildning. I kartläggningen har det framkommit att huvudmän och utbildningsanordnare som arrangerar handledarutbildningar informerar om kombinationsutbildning. Skolverket bör se över möjligheten att skapa en handledarutbildning som inriktar sig mer specifikt

på kombinationsutbildningar. Ett alternativ är att skapa en modul i den nuvarande handledarutbildningen som handlar om kombinationsutbildningens egna utmaningar och hur de kan hanteras av handledarna.

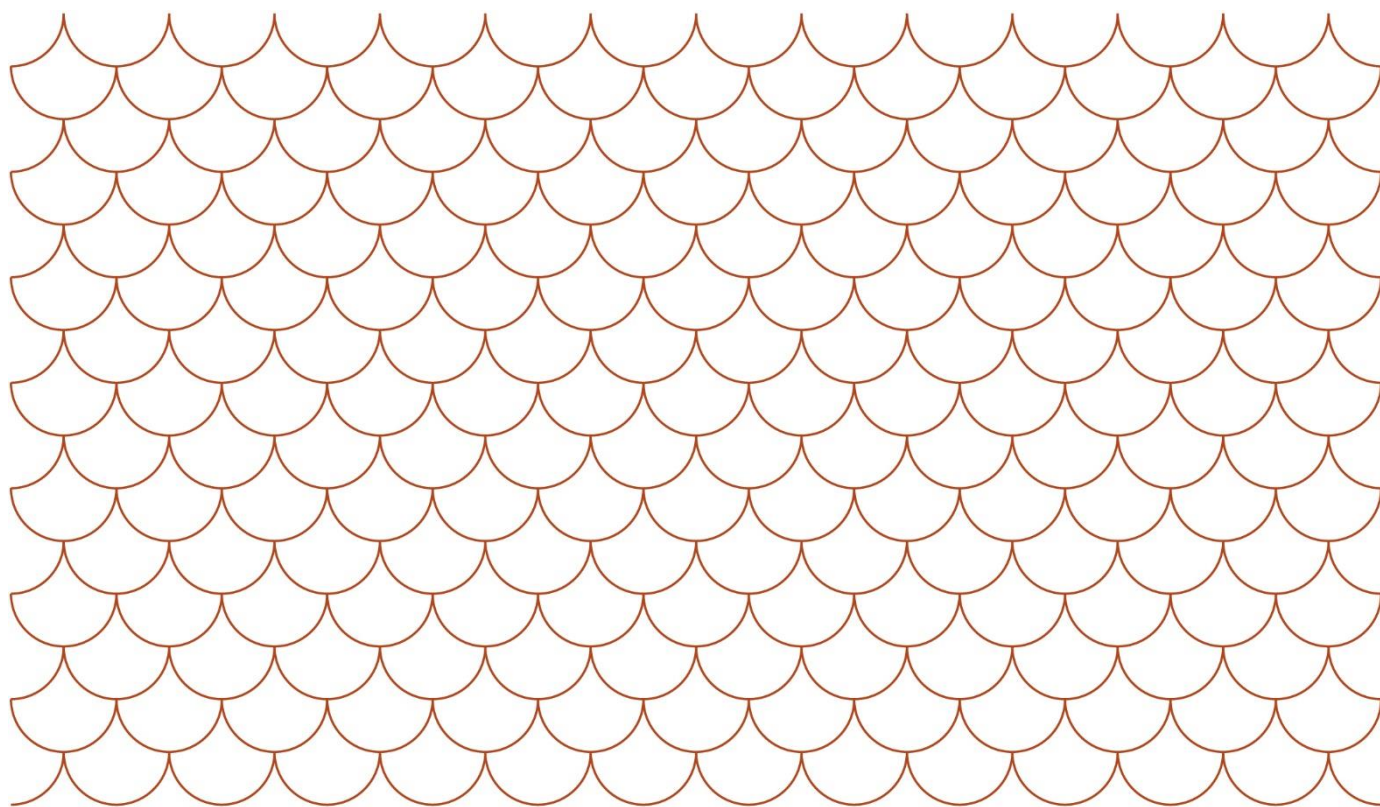
8.4 Kartläggning och validering

I intervjuerna framkommer att det finns en osäkerhet kring om och hur kartläggning och validering genomförs i kombinationsutbildning. Beträffande kartläggning har det framkommit att det görs men att den dokumentation som ska förmedla resultatet av kartläggning inte alltid är tillgänglig för lärare i kombinationsutbildning. Skolinspektionen liksom Kliva-utredningen har exempelvis anmärkt på kvaliteten i arbetet med individuella studieplaner. Beträffande validering har intervjuerna visat att det finns en viss skepsis till validering då den bara ser till en sida hos validanden, nämligen yrkeskunnandet. En validand som är elev i en kombinationsutbildning har ett behov av att även lära sig det svenska språket. Mot bakgrund av det som framkommit i vår kartläggning är det intressant att notera den ambition som finns i lagrådsremissen Validering för kompetensförsörjning och livslångt lärande, (2022) Lagrådsremissen framhåller att fler valideringar ska ske i vuxenutbildningen och att fördjupade kartläggningar av en persons kunnande och kompetens. Vår rekommendation till Skolverket är när de nya formuleringarna om validering och kartläggning i skollagen ska implementeras att tillse så att det finns stöd för de rektorer och lärare som arbetar med kombinationsutbildning hur de ska förstå validering utifrån en elevgrupp som inte har svenska som modersmål.

Referenser

- Andersson, P. (2020). Validering med kvalitet – Perspektiv på ett regionalt utvecklingsprojekt i Östergötland. Linköping. Linköpings universitet
- Andersson, P. (2019) Att utbilda nästa generation i yrket. En kunskapsöversikt om och för yrkeslärare. Stockholm, Skolverket.
- Andersson, P. och Fejes. A. (2005) Kunskapers värde – validering i teori och praktik, Lund Studentlitteratur.
- Andersson, P. och Muhrman, K. (2021) Marketisation of adult education in Sweden. *Journal of Adult and Continuing Education* 2021, Vol. 0(0) 1–18
- Andersson, P. och Muhrman, K. (2022). Swedish Vocational Adult Education in the Wake of Marketisation. *International Journal for Research in Vocational Education and Training (IJRVET)*. Vol. 9, Issue 1, 1–22.
- Berglund, I. (2020). Yrkeslärares bedömningar i gränslandet mellan skola och arbetsliv: Utifrån studier av svensk gymnasial lärlingsutbildning. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 10, No. 3, 83–98. doi: 10.3384/njvet.2242-458X.2010383
- Fejes, A.; Andersson, P.; Holmqvist, D. och Muhrman, K. (2019). Komvux som marknad. I: Fejes, A; Muhrman, K och Nyström, S. (red.) *Om vuxenutbildning och vuxnas studier – en grundbok*. Studentlitteratur. S 319-338.
- Holmqvist, D, Fejes, A. och Nylander, E. (2021). Auctioning out education: On exogenous privatisation through public procurement. *European Educational Research Journal*, Vol. 20(1) 102–117
- Högberg, R, Fejes, A och Mufic, J (2020). Styrning och granskning av kommunal vuxenutbildning. I A. Fejes, K. Muhrman och S. Nyström. *Om vuxenutbildning och vuxnas studier: en grundbok*. Studentlitteratur. S 193-216
- Högberg, R (2020) Analys av Skolverkets arbete med nätverk för vuxenutbildning med fokus på nyanlända och flerspråkiga elever. På uppdrag av Skolverket (opublicerad)
- Nyström, S (2019). Yrkeslärande och handledning i arbete. I S Köpsén. *Lära till yrkeslärare*. Studentlitteratur.
- Regeringens proposition. 2008/09:199. Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2009/05/prop.-200809199/>
- Region Skåne (u.å.) Så gick det för elever som läst kombinationsutbildningar på komvux. En uppföljning ur ett arbetsmarknads- och etableringsperspektiv.

- Skolinspektionen (2019). *Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på entreprenad: Huvudmännens uppföljning av kvalitet*. Tematisk kvalitetsgranskning 2019. Diarienummer: 2018–6993
- Skolverket (u.å). Organiserar och genomför kombinationsutbildningar inom komvux. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/nyanlandas-utbildning/organisera-och-genomfora-kombinationsutbildningar-inom-komvux>
- Strategirådet (2019). Utvärdering av kombinationsutbildningar för utrikes födda. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet (2021). Satsningar på utbildning för vuxna ska bekämpa pandemins följder.
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/06/satsningar-pa-utbildning-for-vuxna-ska-bekampa-pandemins-foljder/>

Skolverket

www.skolverket.se